

De Microprocessor

D. M. de Boer

Met de ontwikkeling van de microprocessor of kortweg μP is in de techniek een revolutionaire ontwikkeling op gang gekomen. Deze bouwsteen, in de vorm van een IC, bevat een zeer complexe digitale schakeling met een zeer groot aantal poorten. De opzet is echter zo algemeen dat de microprocessor een groot toepassingsgebied heeft. De eerste microprocessors werden rond 1971 ontwikkeld door Intel en waren toen nog erg duur. De laatste tijd echter zijn de prijzen aanzienlijk gedaald, en ze zullen nog verder dalen, zodat de microprocessor ook voor de amateur interessant gaat worden. Daarom zal RB ook de nodige aandacht gaan besteden aan dit kleine technische wonder.

In dit eerste deel zal worden uitgelegd wat een microprocessor precies is, en wat je er mee kunt doen. We zullen daarbij (in het begin) zo weinig mogelijk gebruik maken van de talloze Engelse termen en begrippen, om het verhaal zo begrijpelijk mogelijk voor iedereen te houden.

Wat is een microprocessor?

Voordat we kunnen uitleggen wat je met een microprocessor kunt doen, is het belangrijk om eerst te begrijpen wat een microprocessor precies is.

Zoals gezegd bevat de microprocessor een zeer complexe digitale schakeling. Eenvoudig voorgesteld kan men een microprocessor zien als een soort centrale verwerkingseenheid, die digitale informatie naar binnen haalt, de informatie bewerkt, en vervolgens het resultaat weer aan de uitgang afgeeft. Natuurlijk moet die informatie ergens vandaan komen, en na bewerking moet het weer ergens heen kunnen. Het zal dan ook wel duidelijk zijn, dat de microprocessor niet alléén kan functioneren, er zijn nog andere componenten nodig, waar informatie aan kan worden onttrokken en waar de uitgaande informatie (het resultaat) naar teruggestuurd kan worden. Meestal zullen die componenten bestaan uit geheugens, waarin de informatie voor langere of kortere tijd kan worden opgeslagen. Ook kan informatie worden uitgewisseld met ingangs- en uitgangsschakelingen, die op hun beurt weer contact met de buitenwereld hebben. Maar hierover later meer.

Tot nu toe hebben we dus gezien dat de microprocessor informatie naar binnen haalt van b.v. een bepaald geheugen en die informatie, al dan niet na

bewerking, weer naar hetzelfde of naar een ander geheugen terugstuurt. Zie hiervoor afbeelding 1. Uit deze afbeelding blijkt dat het voor de microprocessor niet voldoende is om alleen informatie uit te wisselen, hij moet ook aangeven waar de informatie vandaan moet komen, of waar de informatie heen moet gaan. Om dit te bereiken hebben alle componenten waar mogelijk informatie mee kan worden uitgewisseld, (dus niet alleen de geheugens, maar ook de in- en uitgangen) een nummer gekregen. Dit wordt, net als bij huizen in een straat, een adres genoemd. Omdat de microprocessor uitsluitend met binaire getallen werkt, (dus getallen geschreven in het tweetaalig stelsel) is het 't handigst als we ook de adressen meteen binair opschrijven. Als we bij ons voorbeeld blijven hebben we dus 5 adressen. (In werkelijkheid loopt het aantal adressen, afhankelijk van de grootte van het systeem tussen de honderden en tienduizenden!!) Deze adressen nummers we met 000, 001, 010, 011 en 100. Uit de microprocessor komen nu ook drie adreslijnen, ruim voldoende om de 5 adressen te coderen. Het systeem zoals het er nu uitziet is getekend in afbeelding 2. De microprocessor geeft via zijn adreslijnen aan, met welk onderdeel informatie moet worden uitgewisseld. De elektronische schake-

laar kiest het juiste adres, en de microprocessor kan met de informatieoverdracht beginnen.

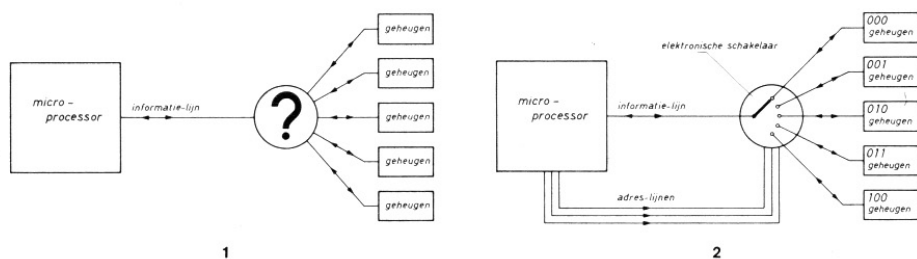
Een zwak punt in dit systeem is de elektronische schakelaar. Vooral als het aantal adressen toeneemt, neemt de omvang van deze schakeling schrikbarende vormen aan. Daarom wordt in dit soort systemen vaak gewerkt met een schakeling volgens afbeelding 3. In deze schakeling krijgen alle onderdelen (geheugens of in- en uitgangen) de informatie- en de adreslijnen. Elk onderdeel 'weet' zijn eigen adres, en komt pas in actie zodra het zijn eigen adres ziet. Op deze manier wordt de elektronische schakelaar vermeden. (In wezen wordt die schakelaar verdeeld over de diverse geheugenplaatsen.) Een ander groot voordeel is, dat men met dit systeem het aantal adressen gemakkelijk kan uitbreiden. Een extra geheugen, of een extra in- of uitgang behoeft slechts met de informatielijn en met de adreslijnen verbonden te worden.

Natuurlijk moet een extra onderdeel meteen een nog niet gebruikt adres meekrijgen. Dit gebeurt door de adreslijnen al dan niet geïnverteerd op het onderdeel aan te sluiten. Een en ander zal in een van de volgende afleveringen nog nader worden besproken. In het voorbeeld van afbeelding 3 kunnen we nog slechts 3 nieuwe adressen maken, nl.: 101, 110 en 111. Als deze adressen eenmaal zijn bezet, is verdere uitbreiding niet meer mogelijk. We hebben hier dus met 3 adreslijnen totaal $2^3 = 8$ adressen.

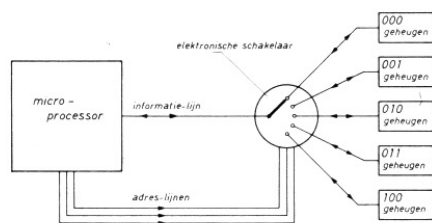
Bij veel gangbare typen microprocessors is op het ogenblik 16 adreslijnen het meest gebruikelijk. Het totaal aantal adressen is hier dus $2^{16} = 65.536!!$ Zeker een amateur zal nooit aan zoveel adressen toekomen en dus mag het aantal uitbreidingsmogelijkheden wel onbeperkt worden genoemd.

Maar wat kun je er nu mee doen?

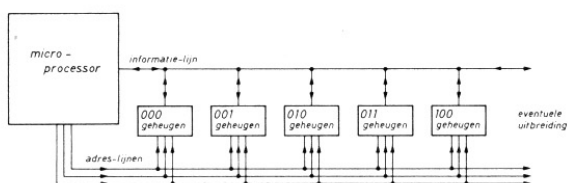
Aan de hand van het besproken (vereenvoudigde) microprocessorsysteem

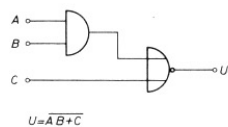
1

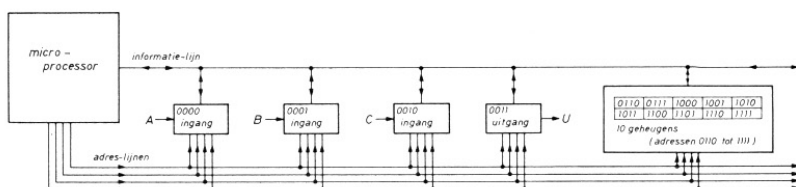
2

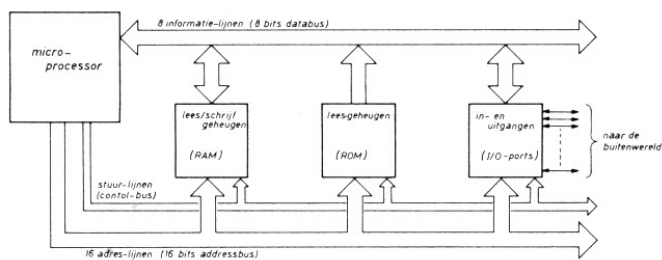
3

4

5

6

zullen we ook een heel eenvoudige toepassing bespreken. Stel, we hebben voor een bepaalde toepassing een schakeling nodig zoals getekend in afbeelding 4. We kunnen nu, met de soldeerbout in de hand, en met de juiste IC's deze schakeling in elkaar solderen. Een andere mogelijkheid is, om een microprocessor-systeem gewoon te 'vertellen' wat er moet gebeuren. In afbeelding 5 is de configuratie getekend waarmee een dergelijke schakeling kan worden gerealiseerd. Om te beginnen hebben we een geheugen nodig om het programma in op te slaan. (Door middel van het programma wordt de microprocessor verteld wat er gedaan moet worden.) Verder zijn er nog drie ingangen en één uitgang nodig. In afbeelding 5 zien we de drie ingangen op de adressen 0000, 0001 en 0010, en de uitgang op adres 0011. De eerste instructie (het begin van het programma) voor de microprocessor staat in het geheugen op adres 0110. Het programma ziet er nu als volgt uit:

adres	instructie
0110	lees de inhoud van adres 0000
0111	zet de informatie in de buffer
1000	lees de inhoud van adres 0001
1001	voer de 'en' bewerking uit
1010	zet het resultaat in de buffer
1011	lees de inhoud van adres 0010
1100	voer de 'of' bewerking uit
1101	voer de 'niet' bewerking uit
1110	het resultaat naar adres 0011
1111	volgende instructie op adres 0110

- 1 De microprocessor wisselt informatie uit met geheugens, maar met welk geheugen??
- 2 Door middel van de adreslijnen geeft de microprocessor aan met welk element informatie uitgewisseld moet worden.
- 3 Een meer praktische methode om informatie uit te wisselen.
- 4 Een confessionele poortschakeling, die we nu met de microprocessor gaan maken.
- 5 Een minimale configuratie, voor het maken van de poortschakeling uit afb. 4.
- 6 Een systeem zoals dat in de praktijk voorkomt. Tussen haakjes de Engelse benamingen, zoals ze normaal worden gebruikt.

In de kolom 'adressen' staat steeds het nummer van het geheugen waar de instructie is te vinden. De microprocessor hoeft alleen te weten op welk adres de eerste instructie staat. Een teller welke zich in de microprocessor bevindt (de instructieteller) houdt dan verder bij op welk adres de volgende instructie staat.

Nadat de microprocessor gestart is (met de instructieteller op 0110) zal er het volgende gebeuren: Allereerst moet de microprocessor weten wat zijn eerste instructie is. Hij weet op welk adres deze instructie staat (stand van de instructieteller). De adreslijnen worden nu op 0110 gezet, en de eerste instructie stroomt (in digitale code) via de informatielijn de microprocessor in. De microprocessor onthoudt deze instructie in een speciaal instructieregister (een ander woord voor geheugen). Vervolgens zal de microprocessor de instructie ('lees de inhoud van adres 0000') uitvoeren. De adreslijnen worden op 0000 gezet, en de inhoud van adres 0000 zal weer via de informatielijn naar de microprocessor gaan. Deze informatie zal in een speciaal rekenregister, dat zich ook in de microprocessor bevindt, opgeslagen worden. Hiermee is de eerste instructie uitgevoerd, en de microprocessor zal nu gaan kijken wat de volgende opdracht is. De instructieteller is inmiddels een stapje verder gezet (dus van 0110 naar 0111). De microprocessor weet nu dus dat z'n volgende instructie in het geheugen op adres 0111 staat. Wel, de adreslijnen worden op 0111 gezet, en de tweede instructie gaat weer via de informatielijn van het geheugen naar het instructieregister in de microprocessor. Ook deze instructie ('zet de informatie in de buffer') wordt uitgevoerd. Met 'de informatie' wordt bedoeld de informatie die het laatst naar binnen is gehaald, en in het rekenregister stond. (Deze informatie kwam oorspronkelijk van ingang A op adres 0000.) De buffer is een tweede rekenregister. Met deze instructie wordt het eerste rekenregister vrij gemaakt voor het ontvangen van de informatie van ingang B (adres 0001). De instructieteller wordt weer verhoogd, de volgende instructie wordt naar de microprocessor gestuurd en uitgevoerd. Op deze wijze wordt het hele programma afgewerkt. Met de instructie op adres 1110 krijgt de microprocessor opdracht het eindresultaat naar uitgang U op adres 0011 te brengen. Met de laatste instructie ('volgende instructie

op adres 0110') krijgt de microprocessor opdracht z'n instructieteller niet op te hogen, maar weer terug te zetten op 0110. Hierdoor zal het programma weer van voren af aan worden uitgevoerd, zodat een eventuele verandering van de ingangssignalen ook weer naar de uitgang wordt doorgegeven. Natuurlijk zal in de praktijk een dergelijk eenvoudige schakeling nooit met een microprocessor-systeem worden uitgevoerd, deze schakeling was dan ook alleen bedoeld als eenvoudig voorbeeld. Uit dit voorbeeld zien we wel hoe enorm flexibel dit systeem is. Een verandering of uitbreiding van de schakeling kan eenvoudig gerealiseerd worden door een ander programma, en, wat wel zo belangrijk is, met de zelfde onderdelen!! Juist dit laatste maakt de microprocessor een bijzonder interessant object voor de hobbyist.

Hoe ziet zo'n systeem er nu in de praktijk uit?

Zoals gezegd hebben we als voorbeeld een uiterst eenvoudig systeem genomen, met niet meer in- en uitgangen dan nodig waren. In werkelijkheid zijn er meer gecombineerde in/uitgangen aanwezig. Met behulp van het programma kan dan gedefinieerd worden of een ingang dan wel uitgang wordt bedoeld.

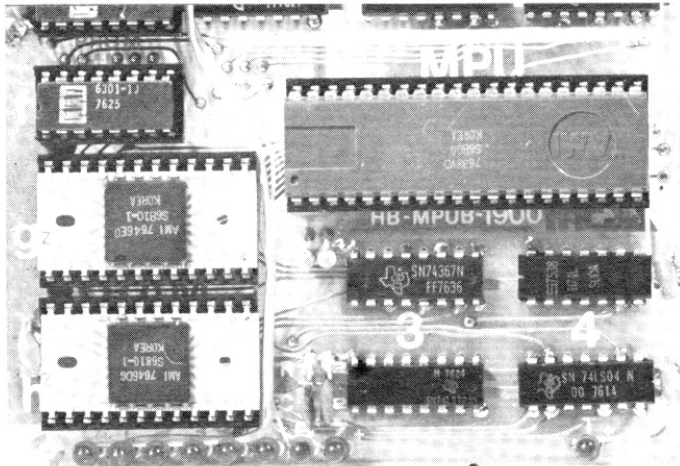
In afbeelding 6 zijn deze in/uitgangsschakelingen getekend in één blok. Ook bestond de informatielijn slechts uit 'n enkel draadje. De nadenkende lezer zal zich dan ook wel afgevraagd hebben op welke manier een instructiecode over dat enkele draadje van het geheugen naar de microprocessor overgebracht zou moeten worden. Wel, in werkelijkheid is dit ook geen enkel draadje, maar varieert dit aantal (afhankelijk van het type microprocessor) van 2 tot 16 parallelle lijnen (2 tot 16 bits). Bij de meeste microprocessoren zijn dit 8 lijnen. In de schema's worden deze lijnen meestal niet apart getekend, maar als een bundel, met daarin aangegeven hoeveel bits worden bedoeld. Ook in afbeelding 6 zijn de informatielijnen evenals de adreslijnen op deze manier getekend. Verder zien we 2 typen geheugens, nl. de RAM en de ROM.

De tot nu toe besproken geheugens waren van het RAM-type (Random Access Memory). In deze geheugens kunnen we informatie opslaan die we later weer nodig hebben. We kunnen dus lezen én schrijven. Als de spanning

Ook nieuw in afbeelding 6 zijn de stuurlijnen. Deze lijnen zorgen dat de timing tussen de verschillende onderdelen goed verloopt. Zij geven b.v. de geheugens een seintje als er weer nieuwe adressen aangeboden worden. Ook geven zij aan, of informatie afgestaan moet worden, ofdat juist informatie moet worden opgeslagen. Voor het begrijpen van het principe van de microprocessor zijn deze stuursignalen echter van secundair belang, en daarom

de diverse complete systemen (de zgn. single board computers) die op het ogenblik voor zo'n f 1000,- te koop zijn.

7 Een stukje van een compleet systeem. Rechts boven de microprocessor (MPU). Links onder 2 RAM's (G en H).

De Microprocessor

D. M. de Boer

(deel 2)

In het eerste deel hebben we al kennis gemaakt met de microprocessor en een globale indruk gekregen van de opbouw van een microprocessorsysteem. In dit deel gaan we wat dieper in op de werkwijze van de microprocessor en de adresseertechniek. Tevens zal de octale en de hexadecimal schrijfwijze worden geïntroduceerd.

Korte samenvatting deel 1

Alvorens met deze serie verder te gaan volgen hier eerst een paar kernpunten uit het eerste deel.

- Met een microprocessorsysteem is het in principe mogelijk elke willekeurige logische schakeling te realiseren. Een andere schakeling vereist slechts een ander programma, en geen nieuwe onderdelen.
- Via de databus (informatielijnen) worden gegevens tussen geheugens, in- en uitgangen en de microprocessor uitgewisseld.
- Via de addressbus (adreslijnen) geeft de microprocessor aan met welke geheugenplaats, of met welke in- en uitgang informatie moet worden uitgewisseld.
- Via de controlbus geeft de microprocessor o.a. aan wanneer er nieuwe adressen worden aangeboden en, of de databus wordt gebruikt om te lezen dan wel te schrijven.
- Het geheugen dient voor programma- en gegevensopslag.
- Door middel van het programma kunnen we de microprocessor 'vertellen' welke handelingen moeten worden verricht.
- Wanneer er gegevens uit een bepaald geheugen naar de microprocessor worden gevoerd, wil dit niet zeggen dat de gegevens uit het geheugen verdwijnen. De gegevens worden gecopieerd.
- Er bestaan 2 belangrijke groepen halfgeleidergeheugens, nl. de RAM en de ROM.
- Bij de RAM kan informatie zowel opgeslagen als teruggelezen worden. Wanneer de spanning wegvalt, is ook de informatie verdwenen.
- Bij de ROM is het alleen mogelijk informatie te lezen, deze informatie

is van te voren in de ROM gebrand, en kan niet meer verloren gaan. Tot deze groep behoren ook de PROM, de EPROM en de EAPROM. Op deze geheugens komen we later terug.

Het binnenste van de microprocessor

In het eerste deel hebben we al verteld dat zowel de informatie als de verschillende instructies via de informatielijnen (databus) de microprocessor binnen komen. We zullen nu wat dieper ingaan op de werkwijze van de microprocessor. Er is door de grote verscheidenheid van microprocessors niet precies aan te geven wat er in 'n microprocessor zit, en hoe het werkt. Dit omdat de inwendige structuur van type tot type sterk kan verschillen. Een algemene werkwijze is wel te geven. Wanneer we uitgaan van een minimale configuratie binnen de microprocessor hebben we nodig: (zie afb. 1)

1. De rekeneenheid (ALU, Arithmetic and Logic Unit). Deze eenheid kan rekenkundige (optellen en aftrekken) en logische ('en', 'of', 'excl. of') bewerkingen uitvoeren.
2. Twee rekenregisters, hierin komen twee getallen te staan waartussen logische of rekenkundige bewerkingen moeten plaatsvinden. Het resultaat wordt dan in één van de twee registers terug gezet, dit register wordt dan vaak 'buffer' of 'accumulator' genoemd.
3. Een 'conditie-code' of 'status' register. Aan de hand van de stand van de verschillende bits van dit register kunnen we b.v. zien of het getal in rekenregister A groter, kleiner dan wel gelijk is aan de inhoud van rekenregister B. Een en ander zal duidelijk worden als we met het programmeren beginnen.

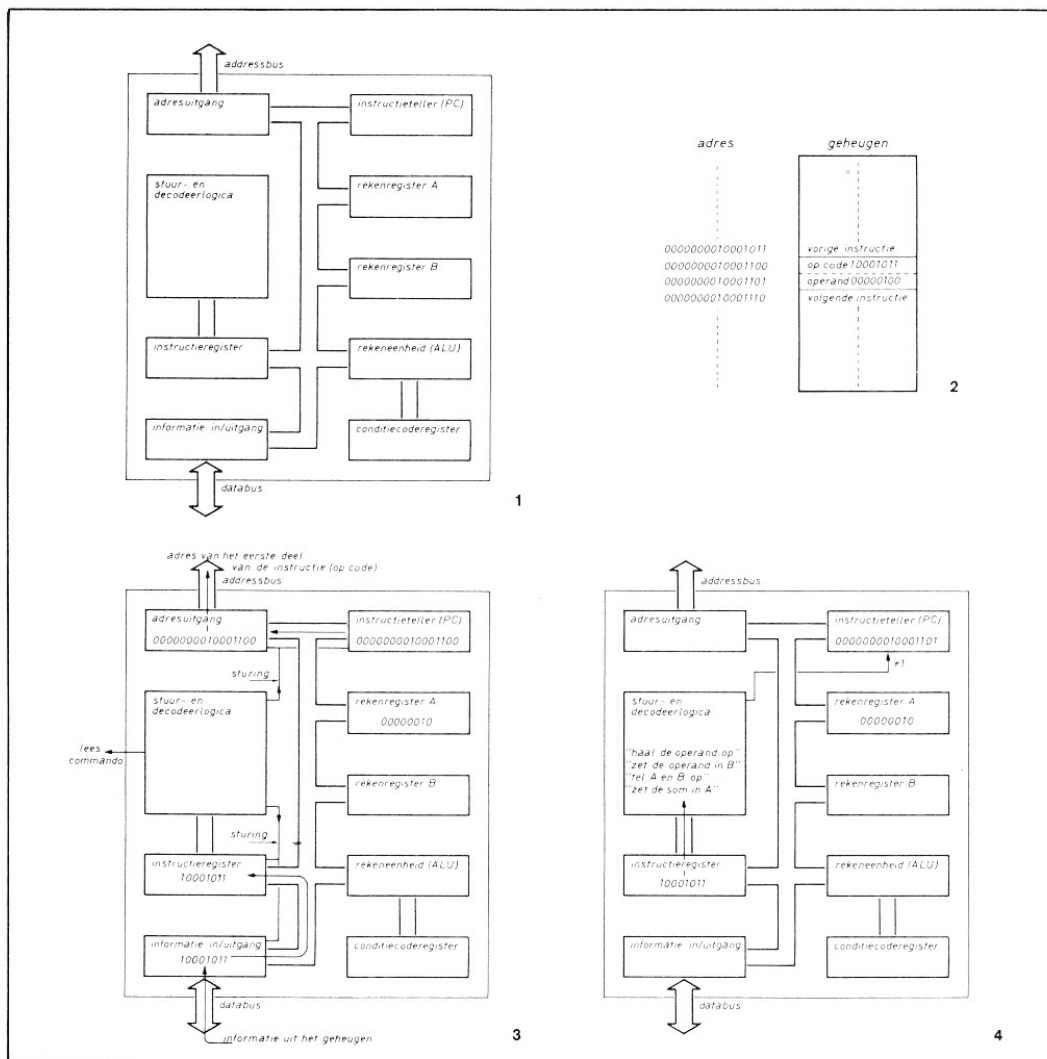
4. De instructie-teller (PC, Program Counter). Deze teller houdt bij met welke regel van het programma we bezig zijn en, na ophoging, met welke regel we door moeten gaan.
5. Het instructieregister. Hierin wordt de uit te voeren instructie onthouden.
6. De stuur- en decodeerlogica. Dit stukje van de microprocessor decodeert de instructie, en regelt aan de hand van het resultaat hiervan het verkeer tussen de verschillende elementen.

Vaak bevinden zich binnen de microprocessor nog extra registers, die het mogelijk maken de programmering van de microprocessor te vereenvoudigen en te verkorten. Maar hierop komen we nog terug.

Bij elke programmastap zal de microprocessor als volgt handelen: Allereerst wordt de instructie uit het geheugen naar het instructieregister in de microprocessor gebracht. Deze instructie (eigenlijk maar een deel van de totale instructie) zal bij de meeste microprocessors bestaan uit een combinatie van 8 nullen of enen. Deze instructie wordt gedecodeerd, en aan de hand hiervan zal de zich in de microprocessor bevindende stuurlogica de instructie in een aantal stappen uitvoeren.

Een voorbeeld

Als voorbeeld nemen we een instructie op adres 0000 0000 1000 1100. De instructie luidt: 'Tel een getal op bij de inhoud van rekenregister A'. Deze instructie wordt wel de OP-code genoemd. De microprocessor moet echter niet alleen weten wat er moet gebeuren, maar ook waarmee het moet gebeuren. Dus, in ons geval, welk getal moet er bij de inhoud van rekenregister A worden opgeteld? Deze informatie moet ook door het programma worden gegeven, maar het eerste deel van de instructie (de OP-code) neemt al 8 bits in beslag, zodat het op te tellen getal onmogelijk ook op hetzelfde adres kan

worden geschreven. (Eén byte in het geheugen is maar 8 bits groot). Daarom wordt de informatie die nodig is om de instructie uit te voeren (de Operand), in het voorbeeld dus het getal dat opgeteld moet worden, geschreven op de volgende geheugenplaats. In ons geval is het op te tellen getal dus te vinden op adres 0000 0000 1000 1101. Afb. 2 laat ons nog eens zien hoe de informatie in het geheugen staat. Op adres 0000 0000 1000 1100 staat de op code 1000 1011. Voor de microprocessor betekent dit dus: 'Tel het getal dat op het volgende adres staat, op bij de inhoud van rekenregister A'. Afb. 3 toont met 6 laten nu zien wat er achtereen-

volgens in de microprocessor gebeurt. Eerst worden de adreslijnen op 0000 0000 1000 1100 gezet. Er wordt een leescommando gegeven, en de informatie die op dit adres staat vloeit via de informatielijnen (databus) in het instructieregister (afb. 3). De instructie (OP-code) wordt gedecodeerd en de instructieteller (PC) wordt opgehoogd. De stuurlogica zorgt er, aan de hand van de gedecodeerde instructie, voor dat nu de juiste stappen genomen worden. (Afb. 4) De stand van de instructieteller (PC) wordt op de adreslijnen gezet en er wordt een 'lees' commando gegeven. Hierdoor zal het op te tellen getal (Operand) op de informatielijnen

(databus) komen te staan. De stuurlogica zorgt er voor dat deze informatie terecht komt in rekenregister B. (Afb. 5) De laatste stap: De inhoud van registers

- 1 Zo kan een eenvoudige microprocessor er van binnen uitzien. Om het programmeren te vereenvoudigen en te verkorten worden vaak nog extra registers toegevoegd.
- 2 De geheugeninhoud zoals die er bij ons voorbeeld uitziet.
- 3 De eerste actie van de microprocessor: het ophalen van de instructie.
- 4 Tweede actie: De instructie wordt gedecodeerd.

A en B worden bij elkaar opgeteld en het resultaat wordt teruggezet in register A. Register A is hier dus de accumulator. Ook het conditiecodelogic wordt geset, zodat later in het programma voorwaardelijke stappen genomen kunnen worden (afb. 6). Tevens wordt de instructieteller (PC) weer opgehoogd, zodat met de volgende instructie kan worden begonnen.

Een andere schrijfwijze voor de lange binaire getallen

In ons voorbeeld hebben we steeds, zowel de adressen als de inhoud van de adressen, binair geschreven. (Dus in het 2-tallige stelsel.) Het voordeel hiervan is, dat we snel kunnen zien welk bit '1' is, en welk bit '0' is. De microprocessor werkt immers in het binaire stelsel. Een nadeel is dat de lange getallen (b.v. de 16-bits adressen), erg onoverzichtelijk worden, met hierdoor een vergrootte kans op fouten. Bovendien is het bij het schrijven van een programma een tijdrovend werk om steeds de lange rijen enen en nullen op te schrijven. Ook het schrijven van de getallen in het ons bekende decimale (10-tallig) stelsel voldoet niet, omdat deze getallen niet vlot om te zetten zijn in binaire waarden. We zoeken dus een systeem dat enerzijds de 16-bits adressen met veel minder dan 16 cijfers naast elkaar kan weergeven, en dat anderzijds in een oogopslag om te zetten in een binaire waarde, zodat we

nog steeds snel kunnen zien welk bit '1' en welk bit '0' is.

Het 8-tallig en 16-tallig stelsel

Juist omdat 8 en 16 machten van 2 zijn, zijn het 8-tallig en 16-tallig stelsel bijzonder geschikt om de lange binaire getallen verkort te schrijven. Zoals bekend hebben we in ons 10-tallig of decimale stelsel 10 verschillende symbolen, nl. 1 tot en met 9 en 0. Evenzo hebben we in het 8-tallig of octale stelsel 8 symbolen, nl. 1 tot en met 7 en 0. Nu kunnen er met een groepje van 3 nullen of enen ook precies 8 combinaties worden gemaakt. Wanneer dus een binair getal naar een octaal getal moet worden omgerekend kunnen we het binaire getal groeperen in groepjes van 3 symbolen. Elk groepje is nu om te zetten in een getal tussen 0 en 7. Indien dit moeilijkheden oplevert kan de nevenstaande tabel geraadpleegd worden.

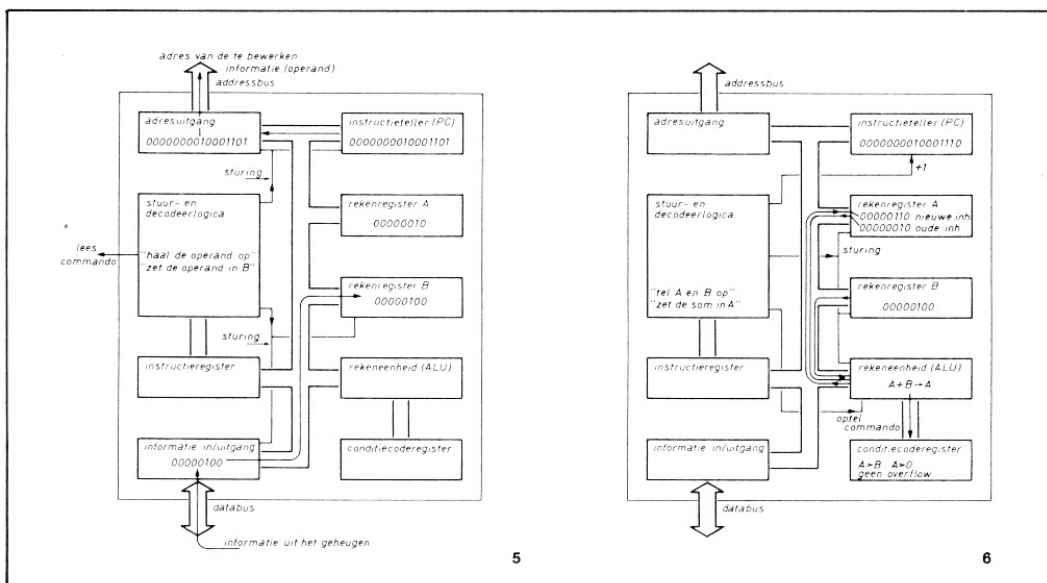
Voorbeeld: Stel we hebben het binaire getal 11101111. Eerst gaan we groepjes van 3 maken: 011 101 111. Elk groepje wordt omgezet, en we krijgen het octale getal 357. Een identieke redenatie geldt voor het 16-tallig of hexadecimale stelsel. We hebben nu echter 16 symbolen nodig. Voor de eerste 10 symbolen nemen we gewoon de getallen 0 tot en met '9'. Voor de resterende symbolen nemen we de letters A tot en met F. Wanneer we hexadecimaal gaan tellen krijgen we dus: 1, 2, 3, 8, 9, A, B, C, D, E, F,

10, 11, 19, 1A, 1B, 1C, 1D, 1E, 1F, 20 enz. Het omzetten gaat weer hetzelfde, we moeten nu echter groepjes van 4 maken. (Met 4 symbolen hebben we 16 mogelijkheden.) Wanneer we hetzelfde voorbeeld nemen krijgen we na het groeperen: 1110 1111. Hexadecimaal wordt dit: EF. Om in het begin het omzetten te leren kan de volgende tabel een hulp zijn:

Symbool	digitale code bij:	
	8-tallig	16-tallig
0	000	0000
1	001	0001
2	010	0010
3	011	0011
4	100	0100
5	101	0101
6	110	0110
7	111	0111
8		1000
9		1001
A		1010
B		1011
C		1100
D		1101
E		1110
F		1111

5 Derde actie: De Operand wordt opgehaald.

6 Laatste actie: de instructie wordt uitgevoerd.

Hoewel het omzetten van het hexadecimale of 16-tallige stelsel aanvaardelijk wat moeilijker lijkt dan het omzetten van het octale of 8-tallige stelsel, verdient het hexadecimale stelsel toch de voorkeur. Dit, omdat bij de meeste microprocessors de adressen en de informatielijnen uit een aantal bits bestaat dat een veelvoud van 4 is, zodat het verdelen in groepjes van 4 het meest efficiënt is. Wij zullen dan voortaan de hexadecimale schrijfwijze aanhouden.

De adresseermogelijkheden

We hebben het nu gehad over de manier waarop een 'doorsnee' microprocessor informatie verwerkt. Een ander belangrijk aspect is het adresseren, dit is een techniek om de te verwerken informatie (de Operand) te lokaliseren. Ook hier bestaan weer talloze varianten bij de verschillende fabrikanten microprocessors. We zullen ons daarom beperken tot een algemene beschouwing van de fundamentele adresseermogelijkheden.

Zoals al eerder gezegd past een volledige instructie bijna nooit op een geheugenadres. Daarom wordt op het eerste adres de eigenlijke instructie (OP-code) gezet, en op het volgende adres de te bewerken informatie (Operand). In het voorgaande voorbeeld stond de instructie 'Tel een getal op bij de inhoud van rekenregister A' op adres 008C. (Hexadecimaal, dus in het 16-tallige stelsel geschreven). Op het volgende adres (008D) staat het getal dat opgeteld moet worden. De totale instructie neemt dus 2 bytes in beslag. In dit geval is dus al bij het programmeren vastgelegd welke waarde moet worden opgeteld. Deze methode van adresseren wordt in het engels 'immediate addressing' genoemd. (Afb. 7) Vaak is echter deze waarde bij het programmeren nog niet bekend, omdat dit het resultaat is van voorgaande bewerkingen en berekeningen, of omdat deze waarde van een ingang moet worden betrokken. In dat geval kunnen we dus niet aangeven **welk** getal opgeteld moet worden. Wel kunnen we aangeven **waar** het getal staat dat opgeteld moet worden. In dit geval moet de OP-code worden gevolgd door het **adres** van een geheugenplaats of ingang waar de te bewerken informatie staat. (Afb. 8) Omdat de adressen meestal uit 16 bits bestaan, en een byte maar 8 bits breed is, kan met deze methode maar een deel van de adressen worden bestreken. Meestal krijgen

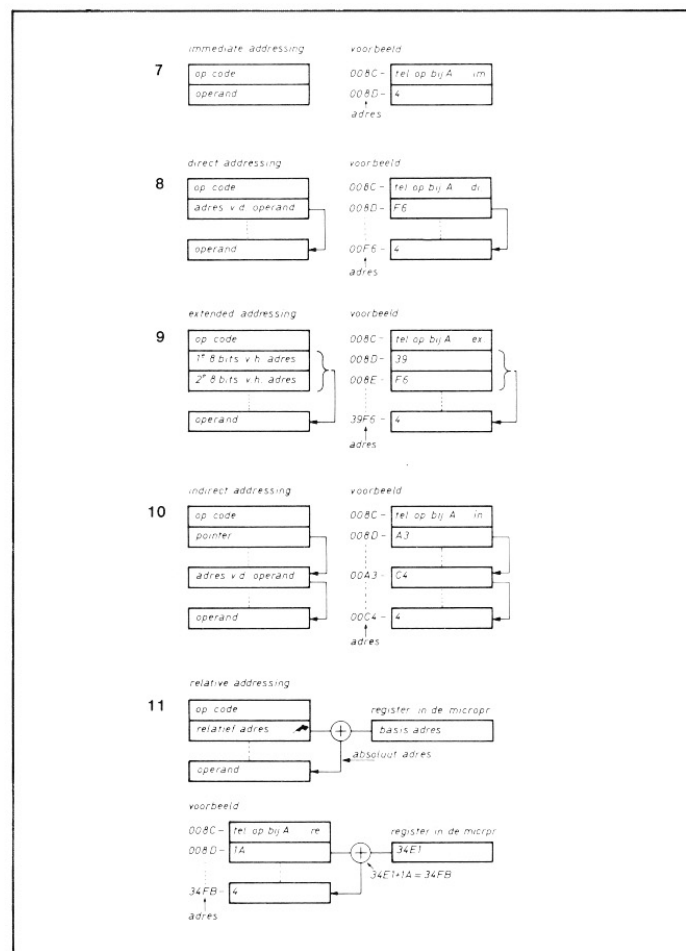
de eerste 8 bits van het adres een vaste waarde, en kan de waarde van de 2e 8 bits door het programma bepaald worden. Deze methode heet dan 'direct addressing'. Een variant hierop in de 'extended addressing'. Hierbij wordt een volledig 16-bits adres gespecificeerd. Dit wordt gedaan door de tweede 8-bits van het adres in een extra byte te zetten (afb. 9). De totale instructie neemt nu dus 3 bytes in beslag!

Verder bestaat nog de indirecte adressering (indirect addressing). In dit geval geeft het 2e deel van de instructie niet het adres van de te bewerken informatie (de Operand) maar het adres van een geheugenplaats waar het adres van de operand in staat. Een en ander wordt nog eens verduidelijkt in afb. 10. De laatste fundamentele adresseertechniek is de 'relative addressing'.

Hierbij wordt het getal, dat in de tweede helft van het geheugen staat, opgeteld bij de inhoud van b.v. de instructieteller (PC) of bij de inhoud van een extra register. Het resultaat van deze optelling wordt dan beschouwd als het adres van de te bewerken informatie (de Operand) (afb. 11). Bij veel microprocessors worden ook wel combinaties van bovenstaande adresseertechnieken gebruikt.

In het volgende deel gaan we nog wat dieper in op de varianten van de 'relative addressing', vooral in combinatie met extra registers in de microprocessor.

7 - 11 De belangrijkste adresseermogelijkheden. Bij de voorbeelden is steeds dezelfde instructie gekozen: 'Tel 4 op bij de inhoud van register A'.

De Microprocessor

D. M. de Boer

deel 3

In dit derde en al weer laatste deel uit deze serie zal de algemene beschouwing worden afgerond. Dat betekent echter niet dat het na dit deel stil wordt rond de microprocessor. Integendeel, in de volgende serie artikelen zullen een groot aantal bouwontwerpen verschijnen met een compleet microprocessorsysteem (een microcomputer dus) als hart van de schakeling. In dit deel zullen nog enkele registers besproken worden die vaak in microprocessors worden aangetroffen.

Samenvatting deel 1 en 2

Als geheugensteuntje volgt hier weer in het kort wat er in de vorige delen besproken is.

- Via de databus worden gegevens tussen geheugen, in- en uitgangen en de microprocessor uitgewisseld.
- Via de addressbus geeft de microprocessor aan met welk element informatie moet worden uitgewisseld.
- Via de controlbus geeft de microprocessor o.a. aan wanneer er nieuwe adressen worden aangeboden, en of de databus wordt gebruikt om te lezen dan wel om te schrijven.
- In de microprocessor bevindt zich een rekeneenheid, twee rekenregisters, een conditiecodelregister, een instructieregister, een instructieteller en de nodige logica die er voor zorgt dat steeds voor een bepaalde actie de juiste elementen met elkaar worden verbonden.
- Vaak zijn extra registers toegevoegd om de programmering te vereenvoudigen en te verkorten. In dit deel zullen we hier verder op ingaan.
- Het hexadecimale of 16-tallige stelsel wordt, evenals het octale of 8-tallige stelsel, gebruikt om de lange binaire getallen met een paar cijfers op te schrijven. Deze schrijfwijze heeft als voordeel dat zij snel naar binaire getallen kan worden omgerekend.
- De totale instructie is te splitsen in een OP-code en een Operand.
- De OP-code is de opdracht, hij geeft aan **wat** de microprocessor moet doen.
- De Operand is de te bewerken informatie, hij geeft aan **waarmee** de microprocessor iets moet doen.

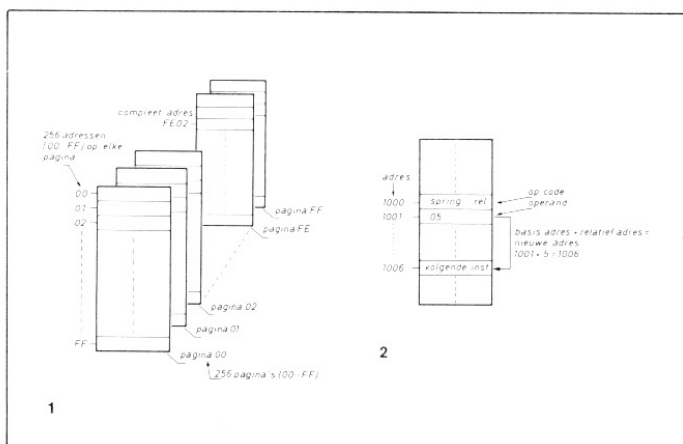
- Het aangeven waar de Operand in het geheugen staat wordt 'adresseren' achter de OP-code) geeft aan **waar** de Operand in het geheugen is te vinden.
- Het aangeven van de Operand in het geheugen staat wordt 'adresseren' genoemd.
- Immediate addressing: Het tweede byte van de instructie bevat de Operand zelf.
- Direct addressing: Het tweede byte van de instructie bevat het adres, van een geheugenplaats waar de Operand staat.
- Indirect addressing: Het tweede byte van de instructie bevat het adres van een geheugenplaats, waarin weer een adres staat. Dit laatste adres geeft aan waar de Operand is te vinden.

- Extended addressing: in principe hetzelfde als direct addressing. Door toepassing van een derde byte kan nu echter een volledig 16-bits adres gespecificeerd worden.
- Relative addressing: De inhoud van het tweede byte van de instructie wordt opgeteld bij de inhoud van een bepaald register. Het resultaat wordt beschouwd als het adres van de Operand.

De extra registers in de microprocessor

Al eerder hebben we vermeld dat zich in de microprocessor vaak extra registers bevinden om het programmeren te vereenvoudigen en te verkorten. Maar hoe gaat dat nu in z'n werk? We hebben gezien dat we b.v. met 'direct

- 1 Het geheugen wordt verdeeld in een aantal pagina's. De adressen zijn hexa-decimaal geschreven.
- 2 Relative addressing met de inhoud van de instructieteller als basisadres.

addressing' slechts 8 adresbits kunnen specificeren, en dus maar $2^8 = 256$ adressen kunnen bestrijken. Zodra we meer dan die 256 adressen nodig hebben, zouden we aangewezen zijn op 'extended addressing'. Hiermee kunnen we door gebruik van een extra geheugenbyte alle 16 adresbits specificeren. Een instructie neemt dan echter 3 bytes i.p.v. 2 bytes in beslag. Met de toch al beperkte geheugenruimte die meestal bij de kleine microprocessor-systemen aanwezig is, moet deze wijze van adresseren zoveel mogelijk worden vermeden. Een oplossing voor dit probleem is gevonden in de reeds aangehaalde relative addressing. Hierbij wordt het Operand-adres bepaald door het relatieve adres bij een basisadres op te tellen. Voor dit basisadres is er in de microprocessor vaak een apart register aanwezig, het zgn. indexregister. In dit geval heeft men het ook wel over 'indexed addressing'. Wanneer dit indexregister uit 16 bits bestaat is het altijd mogelijk de volledige geheugenruimte te bestrijken.

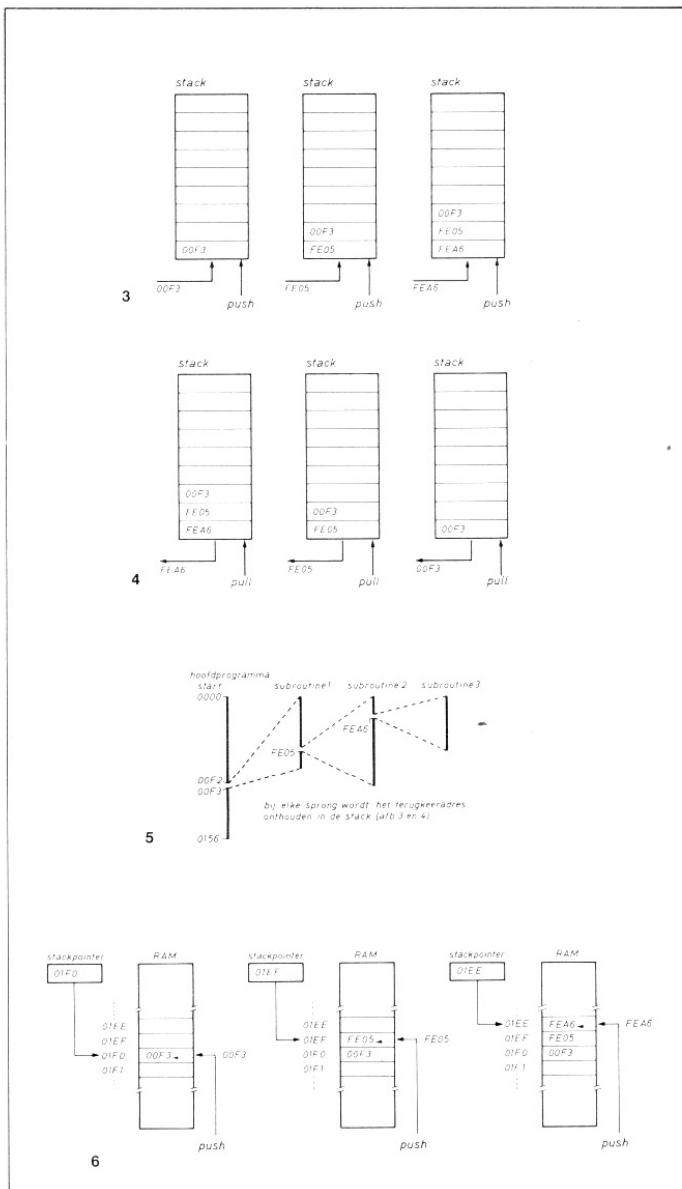
Een andere vorm van relative addressing is de zgn. 'page-addressing'. Het geheugen wordt hierbij verdeeld in een aantal pagina's. (afb. 1) Een speciaal 'page-register' dat zich in de microprocessor bevindt, wijst een bepaalde pagina aan. Welke pagina dit is kan worden bepaald door het programma. Op elke pagina bevinden zich 256 adressen, welke met een 8-bits adres geadresseerd kunnen worden. Voor het adresseren is dus maar 1 byte nodig, terwijl toch de volledige geheugenruimte bestreken kan worden, zij het in 256 blokken met elk 256 adressen. Vooral bij sprong opdrachten (dus b.v. wanneer een bepaald programmadeel moet worden overgeslagen) is het handig om bij de 'relative addressing' de stand van de instructieteller zelf als basisadres te nemen. De instructieteller bevat het adres van de instructie, en het relatieve adres geeft nu in wezen aan hoeveel stappen moeten worden overgeslagen (afb. 2).

De subroutines

Wanneer een bepaalde reeks opdrachten in een programma veel voorkomt is het niet nodig dit programmadeel steeds opnieuw te schrijven. Vaak wordt zo'n programmadeel als subroutine uitgevoerd. Dit wil zeggen dat dit stukje programma ergens apart in het geheugen komt te staan, en dat vanaf elke plaats in het hoofdprogramma naar dit programmadeel toe gesprongen kan

worden. Wanneer dit stukje programma (de subroutine) is afgewerkt wordt weer terug-gesprongen naar de juiste plaats in het hoofdprogramma. Wel moet natuurlijk bekend zijn naar welk adres in het hoofdprogramma moet worden teruggesprongen. Dit adres wordt, voordat naar de subroutine wordt gesprongen, opgeslagen in een speciaal stapelregister. Dit stapelregister

- 3 De informatie wordt in de stack 'geduwd'.
- 4 De informatie wordt uit de stack 'getrokken'.
- 5 Een voorbeeld waarin subroutines worden aangeroepen. De getrokken lijn stelt het programmaverloop voor, de stippellijn de sprongen naar de subroutine.
- 6 De stack, maar nu 'nagemaakt' m.b.v. het systeemgeheugen.

wordt ook wel stack genoemd. Hoe de stack werkt zullen we duidelijk maken aan de hand van afb. 3 en 4. We zien dat de stack bestaat uit een aantal registers boven elkaar. De informatie kan echter alleen aan het onderste register worden toegevoerd. Steeds als er nieuwe informatie wordt aangeboden, zal de inhoud van alle registers een plaats naar boven opschuiven (afb. 3). Omdat het net lijkt alsof alle informatie in de stack wordt geduwd, wordt de laadinsluiting ook wel 'push' genoemd. Wanneer de informatie uit de stack wordt gehaald ('pull') zal alle informatie weer een plaats zakken (afb. 4). Het voordeel van de stack is, dat hierin informatie kan worden opgeslagen, zonder dat een adres nodig is. Dit houdt in dat de complete instructie ('push' of 'pull') slechts 1 byte in beslag neemt, hetgeen weer een belangrijke besparing van geheugenruimte oplevert. Wel moet men er aan denken dat niet alle informatie willekeurig beschikbaar is. De informatie die het laatst is toegevoerd moet er weer het eerst uit. Dit type register wordt daarom ook wel 'LIFO' genoemd, dit is een afkorting van 'Last In First Out'. Juist bij gebruik van subroutines is de stack bij uitstek geschikt om de terugkeeradressen op te slaan. We kunnen zelfs in de subroutines weer subroutines aanroepen. De terugkeeradressen worden immers steeds in de juiste volgorde in de stack geduwd, en komen er ook weer in de juiste volgorde uit. In afb. 5 zien we dit schematisch weergegeven. Het hoofdprogramma begint op adres 0000 (hexadecimaal). Er wordt driemaal naar een subroutine gesprongen en achtereenvolgens worden de terugkeeradressen OOF3 FE05 en FEA6 in de stack 'geduwd' (afb. 3). Aan het eind van elke subroutine wordt het terugkeeradres weer uit de stack 'getrokken' (afb. 4). Nadat dit 3 keer gebeurd is zijn we weer terug bij het hoofdprogramma. Hoewel het voor de overzichtelijkheid niet is aangegeven in afb. 5, zal het duidelijk zijn dat de drie subroutines ook vanuit andere plaatsen in het hoofdprogramma kunnen worden aangeroepen.

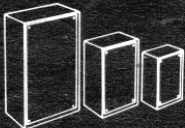
De vorm van de stack

De stack bestaat dus uit een aantal registers boven elkaar. We kunnen de informatie er aan de onderkant 'induwen' of er 'uittrekken', waarbij de reeds aanwezige informatie een plaats opschuift (afb. 3 en 4). Dit stapelregister kan zich in de microprocessor bevinden. Ook is het mogelijk dat een aparte schakeling de stackfunctie vervult. Beide mogelijkheden hebben echter een beperking voor wat betreft de capaciteit. Wanneer er teveel informatie in de stack geduwd wordt, zal de eerst uitgelezen informatie verloren gaan. (De stack loopt a.h.w. over.) Daarom wordt de stack ook wel nagemaakt met behulp van het systeemgeheugen (de RAM). In dit geheugen is doorgaans veel meer ruimte beschikbaar. De uitvoering verschilt echter van die volgens afb. 3 en 4. Dit komt, omdat het systeemgeheugen er niet op is gebouwd om de informatie door te schuiven. Dit schuiven is wel te realiseren, met een speciaal hiervoor geschreven programmaatje. Een dergelijk programma zou echter wat omslachtig zijn, en relatief veel tijd kosten. Een eenvoudiger oplossing is aangegeven in afb. 6. Nieuwe informatie wordt er nu niet vanaf de onderkant 'ingeduwd', maar eenvoudig aan de bovenkant in de eerste nog lege geheugenplaats gezet. Hierdoor is het niet nodig de reeds aanwezige informatie op te schuiven. Wel moet worden onthouden waar de eerste lege geheugenplaats zich bevindt. Daarom wordt het adres van deze geheugenplaats in een speciaal register binnen de microprocessor gezet. De inhoud van dit speciale register wijst dus eigenlijk de eerste lege geheugenplaats in de stack aan, en wordt daarom ook wel de 'stackpointer' genoemd. In afb. 6 zien we, dat steeds wanneer er nieuwe informatie in de stack wordt gezet, de stackpointer automatisch een plaats opschuift. Wanneer er weer informatie uit de stack wordt gehaald, zal de stackpointer weer terug schuiven. Hoewel de stack nu dus anders is opgebouwd, zal hij zich aan de 'buitenkant' hetzelfde ge-

dragen als de stack volgens afb. 3 en 4.

Programma-onderbreking

Soms kan de behoefte ontstaan om van buitenaf het lopende programma te onderbreken, en de microprocessor eerst een ander programma te laten verrichten. Dit is b.v. het geval als de microprocessor moet reageren op een extern signaal, dat aangeeft dat er nieuwe informatie van buitenaf in het geheugen moet worden gezet. Zolang deze informatie nog niet beschikbaar is, zal de microprocessor aan andere programma's kunnen werken. Wanneer de externe informatie op de ingang(en) van het systeem komt te staan, en er wordt een 'interrupt request' aangeboden, (dus een signaal dat aan de microprocessor 'vraagt' of het programma onderbroken kan worden) zal de microprocessor de instructie waarmee hij bezig is, afmaken. Vervolgens zal hij de inhoud van de diverse interne registers in een vaste volgorde in de stack duwen zodat het programma na de onderbreking weer kan worden vervolgd. Maar eerst zal de microprocessor naar een tweede programma springen, welke de onderbreking behandelt. In ons voorbeeld zal dit programma er voor zorgen dat de aangeboden informatie op de juiste geheugenplaatsen wordt opgeslagen. Wanneer dit tweede programma is afgewerkt, zullen alle registers in de microprocessor weer worden gevuld met hun oude informatie (deze wordt weer uit de stack getrokken) en het onderbroken programma zal worden vervolgd alsof er niets is gebeurd. Er is dus een duidelijk verschil tussen een subroutine en een programmaonderbreking. Bij de subroutine wordt verder gerekend met de reeds aanwezige informatie. De subroutine is dus een onderdeel van het programma. De stack wordt hier alleen gebruikt om de terugkeeradressen naar het hoofdprogramma te onthouden (afb. 5). Bij de programmaonderbreking wordt een geheel nieuw programma gestart, terwijl alle op dat moment in de microprocessor aanwezige informatie in de stack wordt geduwd.

metalen en kunststof kasten

± 60 modellen, inhoud 20 cm³ - 15,4 liter

Documentatie en modellen bij de AMROH handelaar.

Bel eventueel voor zijn adres: AMROH - MUIDEN - (02942) 19 51*

